

Om ämnet Svenska

Ämnet svenska utgörs av en språklig och en litterär del. Syftet med ämnet är att eleverna ska utveckla sina kunskaper om språk och litteratur, sina språkliga förmågor och sina förmågor relaterade till litteratur. I var och en av de tre kurserna svenska 1, svenska 2 och svenska 3 är fördelningen ungefär lika mellan språkliga och litterära moment. Där så är lämpligt kan språk- och litteraturmoment integreras, till exempel genom att texter studeras ur både språklig och litterär synvinkel.

Kursen litteratur är av naturliga skäl företrädesvis litterär till sin inriktning, och kursen skrivande till övervägande del språklig (även om det finns inslag av skönlitterärt skrivande). Kursen retorik behandlar till övervägande del muntlig framställning.

Ämnesplanen för svenska gör det möjligt att anpassa stoffet till elevernas olika program och inriktningar eller intressen i övrigt, till exempel vid val av uppgifter för skriftlig och muntlig framställning. Vad gäller litteraturundervisningen finns naturligtvis också möjligheter till anpassning till elevernas program, inriktningar och intressen, men tanken är att eleverna får möjlighet att fördjupa sin läsning också inom andra områden än valt program/vald inriktning.

Litteraturstudiets upplägg

Svenskämnet ska stimulera elevernas lust att läsa, utmana dem till nya tankesätt och öppna nya perspektiv. Fördelningen av centralt innehåll när det gäller litteratur mellan kurserna motiveras av att elever på flera yrkesprogram i gymnasieskolan bara läser svenska 1, medan elever på högskoleförberedande program läser tre kurser svenska. Det centrala innehållet i svenska 1–3 har därför följande upplägg: I kursen svenska 1 fokuseras det allmänmänskliga i tid och rum. I kursen svenska 2 fokuseras litteratur i ett samhällsperspektiv. Kursen svenska 3 har ett mer litteraturvetenskapligt perspektiv som en del i en högskolekompetens. Det finns möjlighet att anpassa urval av litteratur och författare till elevernas intresse, program och inriktningar.

Val av skönlitterära verk och författarskap som studeras är inte reglerat.

Fördelningen av det centrala innehållet utesluter inte möjligheten att lägga upp litteraturhistoria kronologiskt, dvs. i form av epokstudier, för elever som går på program där kurserna svenska 1, svenska 2 och svenska 3 ingår som obligatoriska kurser.

Strukturen i gymnasieskolans ämnesplaner

De olika delarna i ämnesplanen hänger ihop på ett tydligt sätt. Det går till exempel inte att bara läsa det centrala innehållet eller kunskapskraven utan att sätta in dem i ämnesplanens hela sammanhang. (Se bild nedan).

Syftet och målen är formulerade för ämnet som helhet. Syftet beskriver i löpande text vilka kunskaper eleverna ska ges möjlighet att utveckla genom undervisningen i ämnet. Det beskriver också sådant som inte ska betygsättas. Målen är formulerade i punktform och förtydligar vad läraren ska betygsätta.

Målen beskriver vilka kunskaper eleverna ska ges förutsättningar att utveckla genom undervisningen i ämnet. De är inte placerade i någon rangordning. De går in i varandra och är beroende av varandra. Målen sätter ingen begränsning för elevernas kunskapsutveckling – det går alltså inte att betrakta dem som något som slutgiltigt kan uppnås.

Det centrala innehållet anger vad som ska behandlas i undervisningen i varje kurs, för att eleverna ska få möjlighet att utveckla de kunskaper som beskrivs i målen. Målen och det centrala innehållet har alltså helt olika karaktär. Trots det kan det finnas visst innehåll även i målen, men i de fallen är målen mer övergripande och inte lika konkreta som det centrala innehållet.

Det finns en tydlig koppling mellan målen och kunskapskraven. Kunskapskraven uttrycker med vilken kvalitet eleven visar sitt kunnande i förhållande till målen. Ordningen i kunskapskraven är densamma som i målen. Om målen till exempel börjar med förmåga att läsa texter börjar också kunskapskraven med det. Däremot är det inte så att varje mål alltid motsvaras av ett stycke i kunskapskraven. Ett stycke i kunskapskraven kan lika gärna relatera till flera mål som till ett mål.

Det centrala innehållet preciserar undervisningsmoment som är obligatoriska. Det utgör inte en uttömmande lista, utan läraren är fri att i mån av tid och möjlighet ta upp även annat som ligger inom ramen för syftesbeskrivningen för ämnet svenska.

Det centrala innehållet är inte rangordnat. I ämnet svenska är det inte heller organiserat så att det ska vara direkt överförbart till undervisningsmoment eller undervisningsperioder. Till exempel kan moment som muntlig och skriftlig framställning integreras med moment som litteraturkunskap.

Jämförelse med kursplan 2000

Till skillnad från Gy 2000 läser många elever i Gy 2011 bara en kurs i svenska. Det får konsekvenser för upplägg och fördelning av stoff mellan kurserna.

Tyngdpunkten i kursen svenska 1 ligger på muntlig och skriftlig kommunikation, där anpassning till syfte, mottagare och kommunikationssituation är viktig. I kursen ingår också kunskap om språklig variation av olika slag, språksociologi. Skälet till detta är att det är viktigt av demokratiska skäl och av jämställdhetsskäl att alla elever ges möjlighet att bli varse och reflektera över språkets roll vid möten med andra människor. Litteraturläsningen i svenska 1 är mer betonad än i motsvarande kursplan 2000.

Jämförelse med grundskolans ämne

I grundskolan får eleverna 1 490 timmar svenska. En grundtanke är att ämnesplanen i svenska för gymnasieskolan ska bygga på och inte överlappa kursplanen i svenska för grundskolan. Litteraturundervisningen i gymnasial utbildning är till exempel avhängig av att eleverna har läst och talat om litteratur på grundskolan, och förutsättningen för att kunna arbeta på ett kvalificerat sätt med språket i gymnasial utbildning är att grundskolan har lagt en god grund.

I ämnet svenska för gymnasial utbildning finns inte datorkunskap med som separat moment. Skälet är i första hand att den gymnasiala utbildningen ska bygga på grundskolans kunskaper och inte upprepa dem. Det är en självklarhet att eleverna använder datorer som skrivredskap och arbetar med internetkällor – grunderna i detta bör de ha lärt sig i grundskolan. Vidare träning – utöver den som ges grundskolan – får ses som ett ansvar som inte specifikt ligger

på svenskämnet, utan på alla ämnen, inklusive svenskämnet, som arbetar med skrivande och informationssökning av olika slag.

Begrepp i ämnets syfte och mål

Text

Arbete med texter av olika slag är centralt för ämnet svenska. I ämnesplanen används begreppet *text* primärt för skrivna texter, men även multimediala texter innefattas, dvs. texter som kombinerar till exempel skriven text, bild och ljud,. I tidigare styrdokument har begreppet *det vidgade textbegreppet* använts. Den termen används inte i den här ämnesplanen; i stället har preciseringar gjorts om vilken typ av text som avses.

Utänför ämnesplanen används begreppet text ibland på ett sätt som även innefattar muntliga framställningar. I ämnesplanen för svenska används i sådana fall i stället formuleringen *muntlig framställning*.

Andra typer av texter

Med andra typer av texter menas främst vad som ibland brukar kallas för sakprosatexter. Sakprosa är olika slags informerande texter eller texter som har som syfte att påverka, till exempel samhällsinformation, bruksanvisningar, journalistiska texter, faktatexter samt vetenskapliga och populärvetenskapliga texter. Sakprosatexter är ofta praktiska och målinriktade och har inte främst ett estetiskt syfte.

Det allmänmänskliga

Allmänmänskliga förhållanden är förhållanden som människor kan förstå och identifiera sig med, oberoende av tid och rum. Det kan handla om existentiella frågor om liv och död, kärlek och relationer, sorg, utanförskap eller godhetens och ondskans natur, ämnen som handlar om hur det är att leva som människa – och den erfarenheten delar vi alla. Att lyfta fram dessa och andra allmänmänskliga teman bidrar till en förståelse för att likheterna mellan människor är större än skillnaderna.

Förberedda samtal och diskussioner

Med förberedda samtal avses samtal i klassrumsmiljö där eleverna har fått tillfälle att förbereda sig, till exempel genom att läsa något i förväg. Förberedda samtal står i motsättning till spontana och oförberedda samtal som uppstår i klassrumssituationen. Förberedda samtal samordnas med diskussioner, där det senare begreppet står för en något mer krävande aktivitet; i en diskussion krävs att man kommer vidare i en diskurs, ett argument vrids och vänds och granskas.

Språkriktighet

Termen språkriktighet syftar på sådant som kan anses vara riktigt eller felaktigt, såsom stavning, användning av skiljetecken, ordformer, fasta konstruktioner och meningsbyggnad. Begreppet korrekt förekommer däremot inte i ämnesplanen i samband med språkriktighetsfrågor. Skälet är att detta begrepp kan riskera att bli begränsande och kan locka till ensidigt fokus på detaljer. Att behärska detaljer är förstås viktigt för helhetsintrycket. Samspelet mellan delarna har också stor betydelse för att språket ska fungera i

ett sammanhang. Istället för språklig korrekthet används i kunskapskraven uttrycket *normer för språkriktighet*.

Texter ska inte bara följa normer för språkriktighet. De ska liksom muntliga framställningar också fungera väl i sitt sammanhang. Ämnesplanen lägger vikt vid egenskaper som inte direkt kan hänföras till språkriktighet, utan som snarast hör till den kommunikativa kvaliteten och den globala textstrukturen i stort. Detta är uttryckt i kunskapskraven som *anpassning till ämne, syfte, mottagare och kommunikationssituation*.

Den retoriska arbetsprocessen

Den retoriska arbetsprocessen har stora likheter med processkrivande. De sex delarna (se även kursen retorik) är de följande:

Intellectio: att ta reda på hur en aktuell kommunikationssituation ser ut och utifrån den formulera ett syfte med sin muntliga framställning.

Inventio: att finna lämpligt stoff och goda argument.

Dispositio: att organisera stoff och argument på lämpligt sätt.

Elocutio: att välja språk och stil.

Memoria: att på ett ändamålsenligt sätt använda manus och presentationstekniska hjälpmedel.

Actio: att välja lämpligaste framförande med hjälp av kropp och röst.

Att behärska grunderna i den retoriska arbetsprocessen handlar inte främst om att kunna redogöra för den retoriska arbetsprocessens olika delar, utan att kunna tillämpa den som stöd i sitt arbete med texter och muntlig framställning. Eleven kan till exempel göra en skriftlig eller muntlig framställning om språk eller litteratur. På så sätt integreras flera mål i undervisningen.

Genrer

Termerna genre och texttyp har speciella betydelser inom språk- och litteraturvetenskap. I ämnesplanen för svenska används termen genre endast om de litteraturvetenskapliga genrererna prosa, poesi och dramatik. I övrigt används genomgående termen texttyp i den mer övergripande och allmänna betydelsen 'typ av text'.

Film och andra medier

Film som berättande – tillsammans med skönlitterärt berättande, teater och berättande i andra medier – har en given plats i svenskundervisningen. Eleverna kan till exempel studera hur budskap byggs upp och berättelser drivs framåt i sammansatta uttrycksformer. Med en sådan utgångspunkt blir filmmomenten väl integrerade med andra moment i svenskämnet, vilket är tanken, och filmkunskap blir inte ett eget "underämne" inom ramen för svenskämnet.

Begrepp i kursen svenska 1

Presentationstekniska hjälpmedel

Att kunna göra en muntlig presentation är en viktig färdighet i det moderna arbetslivet och i högre studier. Att muntligt kunna framföra ett budskap för att informera eller övertyga andra är också en viktig del i det som brukar kallas för medborgarkompetens. Det är en

av svenskämnet viktiga uppgifter för att främja elevernas utveckling till demokratiska och ansvarstagande samhällsmedborgare. I kunskaper om muntlig framställning av idag ingår även förmågan att använda olika typer av presentationstekniska hjälpmedel. Med presentationstekniska hjälpmedel avses inte bara datormedierade presentationsprogram, utan även whiteboard, blädderblock och liknande. Den aktuella punkten i det centrala innehållet syftar inte främst på kunskaper om tekniken, utan hur tekniska hjälpmedel på bästa sätt integreras i framställning, så att de blir till ett stöd för det innehåll som ska förmedlas, inte en ren utsmyckning.

Texter för kommunikation, lärande och reflektion

Texter kan ha olika funktion och rikta sig utåt, till en verklig eller tänkt mottagare, eller inåt, till skribenten själv. Den första typen, texter för kommunikation, innefattar texter av olika slag som har som övergripande syfte att påverka eller informera. Den andra typen av text, texter för lärande och reflektion, har som syfte att skribenten själv ska använda det språkburna tänkandet för att utveckla, organisera och få överblick över sin kunskap eller sina tankar. Skrivandet blir då ett led i lärandeprocessen, vilket även kan ge eleven viktiga metakunskaper; eleven förstår att skrivande kan vara ett sätt att lära sig eller komma underfund med vad man kan eller inte kan, tycker och känner. Texter har naturligtvis ofta mer än en av ovan nämnda funktioner.

Texter för kommunikation, lärande och reflektion kan visserligen vara skönlitterära till sin karaktär, men tyngdpunkten i den skriftliga framställningen i kursen svenska 1 ligger inte på skönlitterära texter.

Grundläggande språkliga begrepp

Arbete med språklig analys förutsätter att man använder sig av lämpliga språkliga och språkvetenskapliga begrepp, och inte nöjer sig med allmänspråkliga ord och uttryck. Det är självklart inom de flesta andra ämnen i skolan, inte minst de naturvetenskapliga, att man använder ämnesspecifika begrepp. *Grundläggande språkliga begrepp* ses således inte som ett eget innehållsmoment, utan anger att man ska använda sig av språkvetenskapliga begrepp och verktyg i analys av språk. Exakt vilka begrepp som är lämpliga att använda i svenska 1 är en didaktisk fråga som kan variera mellan klasser och undervisningssituation, men exempel från det språksociologiska området är *prestige*, *omvänd prestige*, *schibboletfunktion* och *sociolekt*. Det kan också innefatta begrepp som rör textanalys, till exempel *disposition*, *inledning*, *avslutning* och *sammanhangssignaler*, eller grammatiska begrepp, till exempel *sats*, *bisats*, *tempus*, *subjekt* och *predikat*, exempelvis för en diskussion av språkriktighetsfrågor och andra textfrågor.

Attityder till språklig variation

När människor talar kommunicerar de mer än det som faktiskt sägs. Språkbrukares språkliga beteenden väcker ofta känslor som inte alltid kommer upp till en medveten nivå, men färgar uppfattningen om den som talar. Att bli varse detta faktum och reflektera över språkets roll vid möten med andra människor främjar den personliga utvecklingen och ger eleverna redskap för att reflektera över gruppstillhörighet och språkbruk. Attityder till språklig variation handlar till exempel om attityder till dialekter, sociolekter, kronolekter eller grad av formellt/informellt språkbruk i olika kommunikationssituationer.

Begrepp i kursen svenska 2

Presentationstekniska hjälpmedel

Att kunna göra en muntlig presentation är en viktig färdighet i det moderna arbetslivet och i högre studier. Att muntligt kunna framföra ett budskap för att informera eller övertyga andra är också en viktig del i det som brukar kallas för medborgarkompetens. Det är en av svenskämnetns viktiga uppgifter för att främja elevernas utveckling till demokratiska och ansvarstagande samhällsmedborgare. I kunskaper om muntlig framställning av idag ingår även förmågan att använda olika typer av presentationstekniska hjälpmedel. Med presentationstekniska hjälpmedel avses inte bara datormedierade presentationsprogram, utan även whiteboard, blädderblock och liknande. Den aktuella punkten i det centrala innehållet syftar inte främst på kunskaper om tekniken, utan hur tekniska hjälpmedel på bästa sätt integreras i framställning, så att de blir till ett stöd för det innehåll som ska förmedlas, inte en ren utsmyckning.

Skönlitterära verknytningsmedel

Skönlitterära verknytningsmedel är berättartekniska och stilistiska medel som har betydelse för det intryck texten gör på läsaren. Exempel är *metaforik*, *symbolik*, *rytm* och *meter*.

Ord, fraser och satser

Grammatisk kunskap är kunskap om språkets uppbyggnad, som bland annat har som uppgift att ge redskap för att tala om språk och analysera språk. Ett annat syfte är att öka elevernas språkliga medvetenhet. Med formuleringen *hur ord, fraser och satser är uppbyggda samt hur de samspelar i grammatiken* avses ordbildningskunskap samt kunskap om hur fraser, till exempel substantivfraser/nominalfraser eller prepositionsfraser samt bisatser, är uppbyggda och fungerar grammatiskt, till exempel som subjekt och objekt (satsdelar).

Termen *fras* (nominalfras, prepositionsfras etc.) har hittills varit sparsamt använd inom skolans grammatikundervisning, men har varit ett självklart redskap för förståelsen av hur språket fungerar inom språkvetenskapen under en mycket lång tid.

Genom att behandla detta centrala innehåll i funktionella sammanhang utvecklas inte kunskaper endast mot ämnesplanens mål *kunskaper om språkets uppbyggnad* utan flera andra mål, till exempel *förmåga att utforma muntliga framställningar och texter så att de fungerar väl i sitt sammanhang*.

Språklagstiftning och minoritetsspråk

Den mest centrala svenska språklagstiftningen är språklagen (2009:600). I den finns bestämmelser om svenska språkets ställning i samhället, de fem nationella minoritetsspråken, finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska, samt det svenska teckenspråket. Språklagstiftningen kan tjäna som utgångspunkt för en allmän diskussion om språklig mångfald och språkets betydelse för den enskilde och för samhället i stort.

Dialekter

Begreppet dialekter återfinns i det centrala innehållet i svenska 1 och i svenska 2. I svenska 1 nämns det i samband med attityder till språklig variation, i svenska 2 nämns

dialekter i samband med språkförhållanden i Sverige och i övriga Norden, dvs. främst ur ett samhällsperspektiv, till exempel skillnader mellan språk och dialekt.

Begrepp i kursen svenska 3

Presentationstekniska hjälpmedel

Att kunna göra en muntlig presentation är en viktig färdighet i det moderna arbetslivet och i högre studier. Att muntligt kunna framföra ett budskap för att informera eller övertyga andra är också en viktig del i det som brukar kallas för medborgarkompetens. Det är en av svenskämnetts viktiga uppgifter för att främja elevernas utveckling till demokratiska och ansvarstagande samhällsmedborgare. I kunskaper om muntlig framställning av idag ingår även förmågan att använda olika typer av presentationstekniska hjälpmedel. Med presentationstekniska hjälpmedel avses inte bara datormedierade presentationsprogram, utan även whiteboard, blädderblock och liknande. Den aktuella punkten i det centrala innehållet syftar inte främst på kunskaper om tekniken, utan hur tekniska hjälpmedel på bästa sätt integreras i framställning, så att de blir till ett stöd för det innehåll som ska förmedlas, inte en ren utsmyckning.

Vetenskapliga texttyper

Det finns många olika typer av vetenskapliga texter, och tanken är inte att alla dessa ska behandlas i svenska 3. Det centrala innehållet syftar på centrala drag som är gemensamma för och typiska för olika former av texter av vetenskaplig karaktär.

Formuleringen *som behandlar någon aspekt av svenskämnet* utesluter inte samverkan med andra ämnen. En sådan samverkan förutsätter dock att det innehållsliga stoffet för den skriftliga framställningen är relaterat till såväl svenskämnetts innehållsdomän – dvs. språk och/eller litteratur – och det andra ämnet/de andra ämnena. Formuleringen utesluter en uppdelning där ämnet svenska ansvarar för det formella, dvs. den språkliga framställningen, medan något annat ämne/andra ämnen ansvarar för det innehållsliga stoffet.

Litterär analys

Meningen "Eleven kan göra en fördjupad, textnära litterär analys av ett tema, en genre eller ett författarskap." i kunskapskraven för kursen svenska 3 behöver, som alla kunskapskrav, läsas tillsammans med syfte och centralt innehåll. Den pekar ju bland annat mot målen i ämnet svenska där det står att undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att utveckla:

- "Kunskaper om centrala svenska och internationella skönlitterära verk och författarskap samt förmåga att sätta in dessa i ett sammanhang."
- "Kunskaper om genrer samt berättartekniska och stilistiska drag, dels i skönlitteratur från olika tider, dels i film och andra medier."
- "Förmåga att läsa, arbeta med och reflektera över skönlitteratur [...] samt producera egna texter med utgångspunkt i det lästa."

men också mot det centrala innehåll i svenska 3 som tar upp litterär analys: "Skönlitterära texter, författade av såväl kvinnor som män, inom genrerna prosa, lyrik och dramatik. Litteraturvetenskapligt inriktad analys av stilmedel och berättartekniska grepp. Litteraturvetenskapliga begrepp och verktyg."

Tanken är att eleven ska göra en textnära, litterär analys av en eller några få texter enligt någon analysmodell. Den litterära analysen görs med utgångspunkt i ett visst tema, i något genretypiskt drag eller i ett författarskap, det vill säga av en eller ett par texter som är centrala och/eller typiska för en viss författare, inte av samtliga texter från en viss författare. Oavsett vald modell/valda modeller är det användning av litteraturvetenskapliga begrepp och verktyg för att göra en textnära litterär analys som är i fokus.

Språkförändring

Språk har förändrats i historien och håller fortgående på att förändras – vi lever mitt i språkhistorien. En utgångspunkt för studiet av språkförändring kan vara en språkförändring som just nu pågår och som eleverna har stött på och kanske reflekterat över. I momentet språkförändring ingår både mekanismerna bakom språkförändring – hur det kommer sig att språk förändras – och hur man kan förhålla sig till sådana förändringar. Inom ramen för momentet kan man följaktligen både ta upp både förändringar i äldre språkhistoria och pågående förändringar av svenska språket och andra språk.